

ХАРКІВСЬКИЙ АРХІВ В ЕВАКУАЦІЇ НА ПІВДЕННОМУ УРАЛІ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ)

У даній статті автор розглядає матеріал по евакуації Харківського архіву до м. Златоуст Челябінської області, його діяльність під час Великої Вітчизняної війни в тыловій області.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, евакуації, Харківський архів.

В данной статье рассмотрен материал по эвакуации Харьковского архива в г. Златоуст Челябинской области, его деятельность во время Великой Отечественной войны в тыловой области.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, эвакуации, Харьковский архив, подвиг хранителей архивов.

This article presents data on the evacuation of Kharkov archive in Zlatoust, Chelyabinsk region, its activities during World War II in the rear area.

Key words: World War II, the evacuation, the Kharkov archive feat archivist.

Постановка проблеми. Бойові дії часів Великої Вітчизняної війни від міста Златоуста Челябінської були далеко. У червні-липні 1941 року златоустівці проводили на фронт перші групи мобілізованих. Незабаром були запроваджені продовольчі картки, заводи почали переходити на новий графік роботи. Ще не приходили до міста похоронки.

По-справжньому златоустівці відчували війну тоді, коли в серпні до міста прибули перші евакуйовані. Цей момент настав в умовах несприятливого розвитку військових подій на фронтах на початку війни і одним з актуальних завдань стала евакуація населення, промислових підприємств, сільськогосподарської продукції, культурного та іншого державного майна із прифронтових районів на схід. Вирішення цієї проблеми вимагало величезних зусиль від усієї держави. Згідно з постановою ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 27 червня 1941 року «Про порядок вивозу і розташування людських контингентів та цінного майна» була створена Рада по евакуації [2, с.68] і визначалися конкретні завдання і черговість евакуації підприємств та установ.

Евакуація мала два яскраво виражених етапи: перший – влітку-восени 1941 року, другий – влітку-восени 1942 року. З 5 липня 1941 року за рішенням Політбюро ЦК ВКП(б) на багатьох залізничних вузлах, станціях, вокзалах, пристанях, у школах були організовані евакопункти, які повинні були формувати або приймати ешелони і пароплави з евакуйованими, забезпечувати їх продуктами харчування і медичною допомогою. Златоуст Челябінської області потрапив до числа таких міст. Він приймав у себе евакуйованих як у 1941, так і у 1942 році. По тому, звідки прибували ешелони, можна було здогадатися, де наступав ворог. Це був грандіозний і складний проект транспортування, який вимагав безліч одиниць різноманітного транспорту і людських сил.

Початок прибуття евакуйованих в Златоуст відноситься до 20-х чисел липня 1941 року. 25 підприємств, установ і організацій із України, Росії, Білорусії – повним складом або частково розмістився у Златоусті. Зокрема, з України прибули і розмістилися у будівлях міста Київська швацька фабрика ім. І.Ф.Смірнова-Ласточкіна, Одеський насосний завод, Харківський архів та інші.

Метою статті є висвітлення перебування у Златоусті Державного архіву Харківської області.

Аналіз актуальних досліджень. На основі аналізу наявних джерел ми можемо виділити інформацію про становище архівів України в роки Великої Вітчизняної війни (а саме систему управління на підставі наказів, інструкцій з архівної справи за 1941 рік); визначити найважливіші групи документів, які підлягали обов'язковій евакуації; виділити становище архівної системи після реевакуації.

Історіографія цієї теми незначна і майже не розроблена: у Златоустові з даної проблеми є лише згадки про наявність факту в книзі А.В.Козлова і Ф.Н.Яблонського «Златоуст – Фронту» [1]. Були використані ресурси Інтернету, де розміщені матеріали, зібрані головним спеціалістом архівного відділу м. Златоуста І.Б.Шубіною [5] та українською дослідницею І.Ю.Вангесою [4].

Викладення основного матеріалу. Становище архівів України в роки війни було наступним. Ще у 1939 році архівні установи були передані у ведення НКВС. Центральне архівне управління УРСР було реорганізоване в Архівний відділ НКВС УРСР. На місцях обласні архівні управління перетворювалися на архівні відділи обласних НКВС. Багато років історія архівів періоду Великої Вітчизняної війни була закритою темою через засекреченість документів [4].

Після війни в Харкові був створений Харківський міський архів, який входив у систему МВС. Проте новому поколінню фахівців їх попередники не могли передати інформацію, якими вони

володіли, через засекреченість інформації періоду війни. Сьогодні історія архівів 1941- 1945 рр. відтворюється на оригінальних документах 60-річної давнини, розсекречених в останнє десятиліття ХХ століття.

Відомо, що в умовах Великої Вітчизняної війни всі архіви країни діяли згідно особливого наказу НКВС СРСР № 0401 від 30 серпня 1941 року «Про охорону Державних архівів у воєнний час» [4], а для військових підрозділів діяв «Наказ про відбір і здачу на зберігання архівних справ і матеріалів військових частин, з'єднань, установ і закладів Червоної Армії» за № 0331 від того ж 30 серпня [2].

Основними задачами архівів було забезпечення збереження документальних матеріалів Державного архівного фонду Союзу РСР і всебічне їх використання проти фашистських загарбників на користь Батьківщини. У місцевостях, що перебували на воєнному положенні, слід було негайно провести роботу по відбору і збереженню найбільш цінних документальних матеріалів від ворожих повітряних нальотів, диверсій та здійснити їх евакуацію.

Найважливішими вважалися документи: у яких характеризувалася обороноздатність Радянської держави; які мали оперативно-чекістське значення, списки і картотеки шпигунів, провокаторів, диверсантів, чинів поліції, жандармерії та інші контрреволюційні елементи; діловодство архівних відділів і державних архівів, всі матеріали по особовому складу крайових, обласних і районних державних архівів; увесь обліково-довідковий апарат архівних відділів і державних архівів (описи документів, списки фондів, картотеки, покажчики тощо). Обов'язковій евакуації підлягали вказівки про звільнення від податків червоноармійців, документи комісій по реквізиції церковних цінностей, комісій з чистки радянського апарату, матеріали комісій потерпілих від контрреволюції, документи військоматів, судів, прокуратури, ревтрибуналів, нотаріальні акти [4].

Це був величезний обсяг роботи. Тому керівники більшості установ, організацій та підприємств області, що підлягали евакуації, не розуміючи важливості документів залишали архіви і вони загинули. Окремі довоєнні архіви згоріли через ворожі бомбардування. Архіви багатьох установ були викинуті на вулицю і таким чином зіпсовані. Згоріла й велика частина фондів державного архіву Харківського області, оскільки вдалося евакуювати лише невелику частину фондів до м. Златоуст Челябінської області.

Для розміщення архіву було обрано приміщення Красзнавчого музею міста, яке з 4 грудня 1941 року перебувала у розпорядженні Управління держархівами НКВС Української РСР [2, с.334].

Реєвакуація установи сталася в квітні 1944 року [1, с.355].

Після звільнення Харкова від гітлерівців працівники обласного та міського архівів буквально по крупицях збирали документи. За підсумками роботи у 1945 році були зареєстровані і складені реєстраційні картки на 248 установ. Всього було узято на облік майже 900 установ, підприємств та організацій. Проведена велика робота із технічного оснащення архівних сховищ.

«Потрясают истории эвакуации архивов, судьбы тех, кто отправлял или сопровождал архивы в эвакуацию. Многие погибли при бомбежках, некоторые были вынуждены всю жизнь скрываться, боясь обвинений в гибели архивов» [4].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що вивчення всього комплексу знайдених матеріалів по історії архівної справи Харкова в роки Великої Вітчизняної війни, дає підставу говорити про те, що внаслідок непередбаченості архівної системи до війни, неоперативної евакуації, невмілого керівництва архівною справою, як в центрі, так і на місцях, країна втратила величезну кількість безцінних документів по історії, політиці, культурі суспільства, Батьківщини.

Проте слід віддати належну подяку архівістам, які самовіддано, у дуже складних умовах рятували документи. Дана ситуація яскраво відображала саму суть суперечностей, які існували у всій архівній системі СРСР.

Висновок. Таким чином, в роки Великої Вітчизняної війни була втрачена значна частина державного архівного фонду СРСР. «Архивная система полностью не использовала все имеющиеся возможности для сохранения документальных материалов нашей Родины. НКВД нужно было предпринять более решительные меры, способствующие обеспечению сохранности архивных документов» [3, с.37-44].

ЛІТЕРАТУРА

1. Златоуст – Фронт / Составители А.В.Козлов и Ф.Н.Яблонский. – Златоуст, 2010.
2. Русский архив: Великая Отечественная: Т.13. Приказы народного комиссара обороны СССР. 22 июня 1941 г. – 1942 г. – М., 1997.
3. Копылова О.Н. К проблемам сохранности ГАФ в годы Великой Отечественной войны // Отечественные

архивы. – 1990. – №5.

4. Вангесова И.Ю. Здесь живет память о войне // www.uapolitic.com/pr/zhiviet_zdies_pamiat_o_voinie.html
[23.01.2013 г.]
5. Шубина И.Б. Златоустовские эвакупункты // http://zxaaa.undergrund.net/demo_article.php?id=843
[23.01.2013 г.]